

Було колись

Вільям Фолкнер

Переклад: Валентин Корнієнко

Няньці Кароліні Барр Міссісіпі (1840—1940), яка народилася в рабстві й була щиро й безмежно віддана своїй родині і опромінила моє дитинство незмірною відданістю й любов'ю

I

Історія ця така давня, що причетним до неї, та й то не як її учасник, а як малолітній свідок, був навіть не сам Айзек Маккаслін, він же "дядько Айк", — удівець, який половині округи доводився дядьком і жодній душі не доводився батьком, який уже розміняв восьмий десяток і був ближче до дев'ятого, ніж признавався, — а його старший родич Маккаслін Едмондс, онук сестри Айзекового батька і, хоч і по жіночій лінії, а проте, спадкоємець і своєю чергою спадкодавець того, що, на думку багатьох як за тодішніх, так і за теперішніх часів, мало належати Айзекові, оскільки то на його прізвище виписано перший покупчий лист на цю землю після того, як її відступили індіанці, і то його ім'я ще й досі подибується там серед потомків невольників його діда. Але Айзек був іншої думки: вже двадцять років як повдовілий, він, коли й мав у своєму житті яку власність, — не рахуючи того, що міг одягти на себе й перенести за раз у руках та кишенях, — то це вузьку залізну розкладачку з заялуженим благоденним матрацом, потрібну йому, коли він виїздив у лісовий табір полювати на оленів та ведмедів, чи рибалити, чи просто з любові до лісу; жодної нерухомості він ніколи не посідав ані прагнув посідати, бо земля нічия, вона належить усім, як світло, повітря і погода; жив Айзек у Джефферсоні, все в тому самому скромному дерев'яному будиночку, і хоч то був весільний подарунок його тестя і пізніше дружина на смертній постелі заповіла йому той будиночок, а він удав, ніби мовчки згоджується прийняти відписане, щоб збадьорити її, дати їй відійти у мирі, — незважаючи на все те, він зовсім не вважав той будиночок за свій власний, незалежно від волі вмирущої, духівниці, права на відумерщину чи ще там чогось, і коли й зберігав його, то тільки для жінчиної сестри та її дітей, що жили з ним із часу його вдівства, сам задовольняючись однією кімнатою так само, як за життя дружини, і так само, як дружина за свого життя або та своячка і кожне з її дітей до кінця його життя і опісля.

Історія ця відбувалася не за його участю і навіть не за його пам'яті; він тільки чув про неї з уст тітчиного онука Маккасліна, що народився 1850 року, тобто за шістнадцять років до появи Айзека на світ, і був для нього, одинака, народженого, коли його батькові було вже сімдесят, скоріше братом, ба навіть батьком, ніж небожем, — історія минулих часів, минулих днів.

II

Коли малий Маккаслін і дядько Ферт дізналися про нову втечу Томіного Терла й бігцем вернулися додому, то ще здалеку почули в кухні прокльони та рев дядька Кум—

пана, потім звідти вилетіли спершу лис, а за ним собаки й проскочили сіньми до кімнати-псарні, й було чути, як вони перебігають тудою до їхньої, Маккасліна й дядька Ферта, кімнати, відтак вони знову показалися в сінях і зникли в кімнаті дядька Кумпана, й знову було чути, як вони женуться через ту кімнату в кухню, тільки що цим разом зчинився такий гармидер, ніби завалився кухонний коминак, а дядько Кумпан ревів, мов пароплавний гудок, і цим разом лис, і собаки, і кілька дровиняк — усе те вилетіло з кухні з дядьком Кумпаном у самім осередді того клубка, і дядько Кумпан гатив куди попало ще одним поліном. Ото була гонитва!

Вбігши вдвох до своєї кімнати по краватку дядька Ферта, вони застали лиса загнаного за годинник на полиці коминка. Дядько Ферт дістав краватку з шухляди й, копняками розкидаючи псів, схопив лиса за шкірки, зняв з коминка й запхав у клітку під ліжком, а тоді вони перейшли до кухні, де дядько Кумпан добував з попелу снідання й протирав фартухом каструлі.

— Що ви в біса собі думаєте? — спитав дядько Кумпан. — Випускаєте цього анахтемського лиса, щоб ганяв із собаками по всьому домі.

— Чорт з ним, з тим лисом, — відрізав дядько Ферт. — Терл знову накивав п'ятами. Швидше дай мені й Касові щось підснідати. Зловити його треба ще перше, ніж він туди дістанеться.

Куди подався Терл, не було для них загадкою: щоразу, коли йому щастило дременути, а це траплялося десь двічі на рік, він їхав у те саме місце. Прямував до узграницчя сусідньої округи, в маєток містера Гюберта Бічема, який міс Софонсіба, сестра містера Гюберта (той теж був парубок, як і дядьки Ферт та Кумпан), уперто вимагала називати Уоріком, на манір замку в Англії, чийм законним власником, тобто справжнім графом Уоріком, твердила вона, нібито був містер Гюберт, тільки що йому бракувало гордощів, а завзяття й поготів, щоб морочитися поновленням своїх спадкових прав. Терл унадився туди до служниці Темпі й, бувало, увивався коло неї, поки його не схоплять. Вони не могли, щоб утримати його вдома, купити Тенні у містера Гюберта, бо, за словами дядька Ферта, в них розвелосся стільки чорних, аж ті вже їм проходу не дають на їхній власній землі, не могли й продати Терла містеру Гюбертові, бо, за словами останнього, він не те що не купив би Терла, а й задарма не взяв би цього гемонського чорно-білого Маккасліна, навіть коли б дядьки Ферт та Кумпан зобов'язалися платити за його харчування та житло. На додачу до всього, якщо по нього не приїздили негайно, містер Гюберт привозив його сам, прихопивши з собою ще й міс Софонсібу, і затримувався в них на тиждень чи й довше: міс Софонсіба жила в кімнаті дядька Кумпана, а дядько Кумпан переносився в одну з негритянських хатин, де раніше, за часів прадіда Каса, мешкали негри, поки прадід не помер і дядьки Ферт та Кумпан не переселили їх у дім, не добудований за життя прадіда; і навіть не кухарював протягом їхньої гостини, а в будинок навідувався хіба посидіти в присмерку на передній веранді між містером Гюбертом та дядьком Фертом, аж поки Містер Гюберт сам утомиться розповідати, скільки ще голів негрів та скільки акрів землі долучить до посагу міс Софонсіби в день її весілля, і піде спочивати. А проте якось

минулого літа, опівночі, дядькові Кумпанові трапилось не спати у своїй хатині й чути, як містер Гюберт виїхав верхи з садиби; не гаючись ні хвилини, він кинувся до будинку, збудив Каса з дядьком Фертом, і вони втрюх попрохали міс Софонсібу встати й одягтися, по тому запрягли коней у воза й наздогнали містера Гюберта — вже майже на світанку. Отож по Томіного Терла завжди їздили Кас із дядьком Фертом, бо ж дядько Кумпан взагалі нікуди не їздив, навіть до містечка, навіть по Терла до містера Гюберта, хоч усі знали, що для дядька Кумпана це було б удесятеро безпечніше, ніж для дядька Ферта.

Вони нашвидку поснідали. Поки бігли до загороди по коней, дядько Ферт почепив краватку. Якщо він і носив коли краватку, то тільки через Терла, й востаннє витягав її з шухляди отої торішньої літньої ночі, коли дядько Кумпан збудив їх криком: "Вилазьте з ліжка, та живо, сто чортів!" Дядько Кумпан взагалі не мав краватки; як казав дядько Ферт, він не зважився б носити її навіть у такій стороні, як їхня, де дами, дякувати богу, трапляються так збіса рідко, що можна було цілими днями їхати верхи навпростець, не маючи потреби давати гаку, щоб не наткнутися на котрусь із них. Бабуся Каса (сестра дядьків Ферта та Кумпана й вихователька Каса по смерті його матері; звідси його ім'я Маккаслін — Керазерс Маккаслін Едмондс) зауважила якось, що для обох дядьків краватка не що інше, як ще один спосіб утерти носа тим, хто править, ніби вони й на вигляд — викапані близнюки, бо обидва навіть у шістдесят ладні були чубитися з усяким, хто скаже, що не розрізняє їх. Касів батько відповідав на те, що хто бодай раз грав у покер з дядьком Кумпаном, уже ніколи не сплутає його з дядьком Фертом чи будь-ким іншим.

Джонас чекав з двома осідланими кіньми. Дядько Ферт, навіть сідаючи на коня, аж ніяк не скидався на шістдесятирічного — сам сухорлявий і спритний, мов кіт, з коротко підстриженим сивим волоссям на круглій голові, з твердим поглядом сірих очиць, з білою щетиною на щелепі; кінь уже рушав, уже біг риссю крізь відчинену хвіртку, коли він устроїв ногу в стремено й скочив у сідло. Кас і собі виліз на поні, виліз, перше ніж Джонас устиг його підсадити, й ударами п'ят погнав коника різким частим чвалом за дядьком Фертом до хвіртки, аж ураз біля неї виріс дядько Кумпан (Кас навіть не зауважив, як той опинився там) і вхопив коня за вудило.

— Приглядай за ним, — мовив дядько Кумпан. — Приглядай за Тіофілесом. Тількино помітиш, що пахне смаленим, повертай коня назад і жени чимдуж по мене. Чув?

— Атож, сер, — відказав Кас. — А тепер пустіть мене. А то я не злапаю навіть дядька Ферта, не те що Терла.

Дядько Ферт їхав на Чорному Джоні: якби вони запримітили Терла бодай за милю від воріт містера Гюберта, Чорний Джон наздогнав би його за дві хвилини. Виїхавши на розлогу рівнину, звідки до містера Гюберта лишалося милі зо три, вони, звичайно ж, угледіли за якусь милю перед собою Терла верхи на мулі Скелеті. Дядько Ферт, що скавав, припавши до гриви свого огира і, мов лиска, виставивши вперед круглу голівку на вузлуватій шиї, рвучко осадив коня.

— Ач, аж куди забіг, — прошепотів він. — Ти лишайся позаду, а то ще сполохаєш

його, як тебе побачить. А я поїду через ліс навперейми, і ми застукаємо його коло броду.

Отож Кас почекав, поки дядько Ферт зник у лісі. І тільки тоді рушив уперед. А проте негр усе ж помітив його. Надто стрімко наблизився Кас — можливо, він боявся, що не встигне побачити, як утікач потрапить у засідку. І почалася гонитва — розкішнішої він ще зроду не бачив! Старий Скелет біг як ніколи, і Кас уперше відкрив, що Терл може на мулі посуватися ще швидше, ніж звичайно бігцем. Дядько Ферт гигикнув у лісі, й відразу ж розлігся тупіт, і з-за дерев у шаленому гоні, мов яструб, розплатаний над землею, вилетів Чорний Джон із дядьком Фертом, що переважився вперед аж до його вух, різко погукуючи, — достоту горобець на спині чорного яструба, — і перелетів поле, рівчак і ще одне поле; Кас теж помчав навскочки, тобто не зогледівся, як кобилка помчала сама, — й загорлав і собі. Адже Терл — чорний і мусив, щойно їх побачить, сплигнути з мула й тікати пішка. Одначе Терл не зробив так; можливо, вже стільки разів давав драпака від дядька Ферта, що встиг принатуритися до способу, яким тікають білі. Здавалось, Томін Терл і старий Скелет сполучили свої природжені можливості: швидкість негритянського бігу з найпрудкішим чвалом, на який будь-коли спромагався старий мул, і цього було досить, щоб вони встигли до броду раніше за дядька Ферта. Бо коли Кас прискакав туди на поні, Чорний Джон, весь у милі, ледве одводив дух, а спішений дядько Ферт, щоб дати коневі відсапнути, водив його по колу під звуки ріжка, що сурмив на обід у Гюберта, за милю звідти.

Проте якийсь час видавалося, ніби Терла нема і в містера Гюберта. Хлопець-сурмач ще сидів на воротях і сурмив у мисливський ріжок; власне кажучи, це були ніякі не ворота — просто дві ушули, й на вершечку однієї з них чорний хлопчак, завбільшки з Каса, сурмив у ріжок, з яким полюють на лисів; тут починався так званий замок Уорік, чию назву міс Софонсіба не переставала повторювати людям, навіть тим, хто віддавна знав цю її фанаберію, і, не почувши "Уорік" в розмові про Гюбертову маєтність, ніби не розуміла, про що йдеться, так, наче вони з містером Гюбертом володіли різними плантаціями, розміщеними в два яруси на тій самій земельній площі. Містера Гюберта вони знайшли в альтанці — той сидів, зануривши босі ноги в струмок, і попивав віскі з водою та цукром. Але Терла ніхто тут іще не бачив; довгенько навіть скидалося на те, що містер Гюберт не вельми розуміє, про кого запитує дядько Ферт.

— А, отой чорний, — сказав він нарешті. — Після обіду розшукаємо.

Ніщо, одначе, не віщувало, що вони коли-небудь сядуть до столу. Містер Гюберт і дядько Ферт смакували віскі з водою та цукром, потім містер Гюберт розпорядився сказати хлопцеві на ушулі, що вже можна не сурмити, й вони смикнули ще по склянці, хоч дядько Ферт усе приказував:

— Я тільки забрати чорного. Нам треба зразу вертатися додому.

— Після обіду, — правив своєї містер Гюберт. — Не присочимо десь біля кухні — спустимо собак. Ті вже напевно вистежать його, коли це тільки не понад спромогу звичайних смертних лягавих псів.

Нарешті з дірки у віконниці на горішньому поверсі виткнулася рука й замахала

чимось схожим на білу хусточку. Вони подалися до будинку задньою верандою, і містер Гюберт, як завжди, не забув остерегти їх перед прогнилою мостиною у підлозі, якої він досі не полагодив. Потім вони стояли у передпокої, аж поки зачулося побризкування, скрип, шурхіт, війнуло парфумами і сходами спустилася міс Софонсіба. Вона красувалася зашпиленим у кок волоссям під мереживним очіпком, мала на собі святкову сукню, кілька разків намиста, червону стрічку, зав'язану бантом на шиї, і вийшла у супроводі негритянського дівчати з віялом, але Кас, що стояв тихенько за спиною в дядька Ферта, дивився тільки на її губи, чекаючи, поки вони розтуляться і він побачить її зуб кольору масті чалого. Він зроду не зустрічав когось іще з такими зубами, і тепер йому згадалася розмова бабусі з батьком про дядьків Ферта і Кумпана й бабусині слова, що міс Софонсіба колись, у цвіті літ, була вродливицею. Може, й справді була. Цього він не знав. Він мав заледве дев'ять років.

— О, містер Тіофілес, — сказала міс Софонсіба. — І Маккаслін, — додала. Проте вона зовсім не дивилася на Каса і не зверталася до нього, і він це відчув, хоч увесь був поглинений тим, щоб слідом за дядьком Фертом устигнути шурнути ногою. — Ласкаво просимо до Уоріка.

Дядько Ферт, а за ним і Кас шурнули ногою.

— Я приїхав тільки по свого чорного, — сказав дядько Ферт. — Нам треба негайно вертатися додому.

Тоді міс Софонсіба завела щось про джмеля, але Кас не запам'ятав її слів. Надто скоро й багато вона говорила, дзенькаючи й дзвякаючи сережками та намистом, наче поні на рисі пряжками збруї, й ширячи надто міцні пахощі парфумів, ніби сережки та намисто наганяли їх своїм колиханням, до того ж він більше пильнував, як між губів у неї миготить і зблискує отой її зуб кольору масті чалого; а мовилося щось на зразок того, ніби дядько Ферт — це джміль, що перелітає з квітки на квітку й спиває з кожної нектар, ніде довго не затримуючись; і невже ж увесь його солодкий запас та має пропадати в пустельництві з дядьком Кумпаном або містером Емодіесом, — так називала його міс Софонсіба, подібно до того, як дядька Ферта називала Тіофілесом, — а чи, може, щільники з медом дожидаються прильоту матки; хто ж вона, ця щасливиця, і коли стане паніматкою?

— Що-що, даруйте? — перепитав дядько Ферт.

А містер Гюберт зауважив:

— Ха! Джміль. Боюся, щоб він не здався чорному шершнем, коли той чорний попадеться йому в руки. І, по— моєму, коли Ферт і збирається зараз щось спивати, то хіба підливу до печені з сухариками, а потім пінку з кави. Так само, як і я.

Уже в їдальні за обідом міс Софонсіба дорікнула дядькові Ферту: мовляв, жарти жартами, а сусідам, від яких лише півдня їзди, гріх навідуватися так рідко, і дядько Ферт згодився з нею:

— Еге ж, добродійко.

Тоді міс Софонсіба заявила, що дядько Ферт — вільний птах, запеклий бурлака з колиски, і цього разу дядько Ферт аж перестав жувати, зиркнув на міс Софонсібу й

знову притакнув, мовляв, еге ж, певна річ, добродійко, це справді так, і, на жаль, від його народження збігло забагато часу, щоб він міг ще змінитися, але тепер, слава тобі господи, принаймні жодній панії ніколи не загрожуватиме нещастя жити під одним дахом з ним та дядьком Кумпаном, а міс Софонсіба скрушно ахнула й сказала, що, може, дядько Ферт просто ще не зустрів жінки не тільки згодної на те, що дядькові Фертові заманулося назвати нещастям, а й здатної довести дядькові Фертові, що навіть утрата волі була б не бозна-якою жертвою з його боку, після чого дядько Ферт буркнув:

— Еге ж, добродійко. Ще не зустрів.

Потім Кас, містер Гюберт і дядько Ферт вийшли на передню веранду й посідали. Та не встиг містер Гюберт роззутися знову й запросити дядька Ферта піти за його прикладом, як із дверей виплила міс Софонсіба, несучи на таці ще віскі, води та цукру.

— А бодай тобі, Сібі, — сказав містер Гюберт. — Він же тільки-но попоїв. Хіба він тепер питиме?

Але міс Софонсіба мовби не чула його. Зупинившись біля дядька Ферта, вона підсунула йому склянку, а що при цьому мовчала, то миготливий зуб кольору масті чалого ховався тепер за стиснутими губами, аж поки вона озвалася знов і навела улюблений вислів свого татуся, що немає кращої осолоди для віскі по-міссісіпському, ніж ручка міссісіпської дами, а потім поцікавилась, чи не бажає дядько Ферт побачити, як вона підсолоджувала віскі своєму татусеві. Вона піднесла склянку, пригубила віскі й подала дядькові Фертові, і цього разу той прийняв частунок. Він знову шурнув ногою, вихилив віскі й зауважив, що коли містер Гюберт думає прилягти, то він би теж трішки спочив, бо скидається на те, що Терл заповзявся добряче поганяти їх і таки поганяє, якщо собаки містера Гюберта будуть не набагато кращі, ніж звичайно.

Отож містер Гюберт з дядьком Фертом перебралися в будинок. За хвилину Кас підвівся теж і вийшов на задвірок, щоб чекати на них там. Найперше, що він побачив, — це голову Терла, що пливла над плотом. Та коли він перебіг подвір'я, щоб заступити йому дорогу, Терл навіть не тікав. Сидячи навпочіпки за кущем, звідки пильнував за будинком, за його задніми дверима та горішніми вікнами, негр спитав півголосом:

— Що вони тепер роблять?

— Пішли здрімати, — відповів Кас. — Але ти не бійся: як тільки встануть — напустять на тебе собак.

— Ха! — вигукнув Терл. — І ти теж не бійся. Тепер я під опікою. І єдиний мій клопіт — не даватися до рук старого Ферта, доки не буде наказу.

— Якого наказу? — здивувався Кас. — Чийого? Містер Гюберт хоче тебе купити в дядька Ферта?

— Ха! — знову вигукнув Терл. — Так, як мною опікуються, не зміг би опікуватися сам містер Гюберт. — Він звівся на рівні ноги. — Затям собі, що я скажу: хочеш залагодити якусь справу, чи то урожай зібрати, чи женитися, вдайся до жіноцтва. Тоді тобі залишиться тільки одне сидіти й чекати. Затям собі.

І його вже не було. За хвилю Кас вернувся під будинок. Але звідти не чулося нічого, крім хропіння з кімнати, де "дрімали" дядько Ферт і містер Гюберт, та трохи слабшого

хропіння з горішнього вікна. Тож він подався до альтанки й так само, як перше містер Гюберт, сів, спустивши ноги у воду, — правда, ненадовго, бо спека вже починала спадати й гонитва ось-ось мала поновитися. І справді, за якийсь час містер Гюберт із дядьком Фертом вийшли на задню веранду, а слідом за ними знову з'явилася міс Софонсіба з віскі, водою та цукром на таці, тільки цього разу дядько Ферт вихилив свою склянку, перше ніж міс Софонсіба встигла "підсолодити" напій, тож вона лише попросила їх швидше вертатися, бо їй, мовляв, хотілось би показати дядькові Ферту, — адже він тільки й знає в Уоріку, що негрів та собак, — свій сад, оте царство, де ні містер Гюберт, ані будь-хто інший не має ніякого права голосу.

— Еге ж, добродійко, — сказав дядько Ферт. — Мені тільки спіймати свого чорного. Нам треба негайно вертатися додому.

Кілька негрів привели їм коней. Уже чути було валування собак, що чекали по парі на смичку тут-таки на доріжці, тож вони відразу скочили в сідла й поїхали до хатин, причім дядько Ферт випередив навіть собак. Ось чому Кас не мав жодного уявлення, коли, власне, і де вони заскочили Терла й чи його виполохано, як можна було гадати, з котроїсь із негритянських хиж. Ще навіть не спустили собак, коли дядько Ферт, що вихопився на Чорному Джоні далеко вперед, раптом заревів:

— Держіть його! Побий мене хрест, ми вигнали його зі сховку!

І копита Чорного Джона гримнули чотирма зряду пістолетними пострілами, зриваючись у чвал, і за мить Чорний Джон із дядьком Фертом згинув за пагорбом, ніби забігши за край світу. Містер Гюберт рикав і собі:

— Держіть його! Спускайте собак!

І всі гуртом перевалили через пагорб і встигли побачити, як Терл тікає рівниною вже майже під лісом, а собаки женуться за ним по схилу. Вони тільки раз подали голос, а коли наздогнали втікача й заklubочились довкола нього, враження було таке, ніби вони пнуться підскочити й лизнути його в лице, аж Терл сповільнив біг і спокійно, наче вертався з полювання на кролів, ввійшов до лісу разом з собаками. А коли Кас із містером Гюбертом та неграми прилучилися в лісі до дядька Ферта, там уже не було ні Терла, ні собак — жодної живої душі, крім старого Скелета, знайденого півгодини перегодом з Терловою курткою на спині замість сідла, — він був прив'язаний у кущах серед розсипаного доброго півбушеля вівса містера Гюберта, вівса, що його старий Скелет уже не спокушався жувати навіть для того, щоб знову його виплюнути. Це була якась пародія на гонитву.

— Все одно ми сьогодні його зловимо, — запевнив містер Гюберт. — Прицькуємо собаками. Десь близько півночі обложимо хату Тенні неграми з собаками й зловимо його.

— Яке там у дідька близько півночі! — визвірився дядько Ферт. — Ще не смеркне, як ми всі троє — я, Кас і цей чорний — будемо на півдорозі додому. Чи не знайдеться у котрогось із твоїх негрів якогось дворняги абощо, зугарного винюшити цих гончаків?

— Щоб гасати по цьому лісі аж до ранку? — запитав містер Гюберт. — Коли я ладен закластися з тобою на п'ятсот доларів, що того чорного не треба й ловити — тільки

підійти поночі до хатини Тенні й гукнути його?

— П'ятсот доларів? — перепитав дядько Ферт. — Згода! Бо ані мене, ані Терла, — нікого з нас і близько не буде поночі біля хатини Тенні. П'ятсот доларів!

Дядько Ферт і містер Гюберт обмінялися нищівними поглядами.

— Згода! — сказав містер Гюберт.

Він вирядив до міс Софонсіби одного з загоничів на старому Скелеті, й десь по півгодинному очікуванні негр привіз чорного дворняжку з хвостом-обрубком та нову пляшку віскі. Загонич під'їхав також до дядька Ферта і вручив йому паперовий згорточок.

— Що це?

— Це для вас, — відповів негр.

Тоді дядько Ферт узяв пакуночок і розгорнув його. З-під паперу показалася червона стрічка, що недавно прикрашала ший міс Софонсіби; сидючи на Чорному Джоні, дядько Ферт тримав ту стрічку з таким виглядом, наче то була водяна мокасинова гадючка, хоч і намагався не показати свого страху, — і часто кліпав на негра очима. Потім перестав.

— Що я маю з цим робити? — спитав він.

— Вона тільки загадала віддати вам, — одказав негр. — І сказати: "На щастя".

— А в чому має щастити, не казала? — поцікавився дядько Ферт.

— Ні, сер, — відповів негр. — Сказано тільки: "На щастя".

— Ох! — вихопилося з грудей дядька Ферта.

Цуцика привезено недарма: він таки знайшов гончаків. Кас, дядько Ферт, містер Гюберт і решта всі почули їх здалеку. Проте в ту хвилину — сонце вже стояло на вечірньому прюзі — собаки не йшли по сліду, вони гавкотіли так, наче силкувалися звідкись видобутися. Незабаром стало видно й звідки. У полі, за якихось дві милі від будинку містера Гюберта, стояла невелика — завбільшки з десять на десять футів — повітка на бавовну, й усі одинадцятьоро собак були в ній, за дверима, закладеними цурпалком. Коли негр відсунув його, всі дивились, як вони клубком вивалюються з повітки, тільки містер Гюберт зі свого коня дивився в потилицю дядькові Ферту.

— Ну, ну, — кинув містер Гюберт. — Принаймні це вже щось. Можна використати їх знову. Не схоже, щоб той чорний завдав їм стільки труда, як вони йому.

— Не перетрудились, — буркнув дядько Ферт. — я хочу сказати: як вони з ним, так і він з ними. Я триматимуся дворняги.

— Гаразд, — погодився містер Гюберт. І вів далі:—До дідька, Філесе, вертаймо. Гайда вечеряти. Кажу тобі: того чорного не треба й ловити — тільки...

— П'ятсот доларів? — перебив його дядько Ферт.

— Яких? — запитав містер Гюберт. їхні схрещені погляди вже не кресали блискавиць. Та жартувати і той і другий теж не жартували. Сидючи на конях у першому присмерку, вони світили один на одного очима й тільки поморгували.

— Яких п'ятсот доларів? — перепитав містер Гюберт. — Що ти не спіймаєш цього чорного в хатині Тенні сьогодні опівночі?

— Що ні мене, ні того чорного сьогодні опівночі і близько не буде біля будь-якої домівки, крім своєї власної.

Їхні очі знову кресали блискавиці.

— П'ятсот доларів, — потвердив містер Гюберт. — Згода.

— Згода, — луною озвався дядько Ферт.

— Згода, — повторив містер Гюберт.

— Згода, — повторив за ним і дядько Ферт.

Містер Гюберт забрав собак та негрів і повернув додому. Кас, дядько Ферт та негр із дворнягою рушили далі, негр однією рукою вів старого Скелета, а другою на смичку (за нього правив обрівок вистріпаної мотузки) собаку. Дядько Ферт дав дворнязі понюхати Терлову куртку, і, здавалось, тільки тепер до песика дійшло, для чого він тут; далі його сміливо можна було спускати зі смичка і їхати слідом верхи, та чорний хлоп'як на ушулі вже засурмив на вечерю, і вони воліли не ризикувати.

Згодом запанувала кромішня пітьма. А ще згодом — Кас не знав, скільки цього разу збігло часу й де вони опинились, як далеко від будинку містера Гюберта, знав тільки, що позаду в них немалий і тривалий шлях потемки, а проте вони все ще їдуть далі, з короткими зупинками час від часу, коли дядько Ферт нахилився на Чорному Джоні, щоб дати дворнязі ще раз понюхати Терлову куртку, і, добувши пляшку з віскі, ще раз промочував горло, — так от, іще згодом вони зрозуміли, що Терл почав петляти й далекими манівцями вертається до будинку.

— Побий мене хрест, він у наших руках, — зрадів дядько Ферт. — Зараз ми його вполюємо. Поїдемо наперейми, й він не встигне сховатися.

Вони сказали негрові спустити дворнягу й невідступно їхати за ним на старому Скелеті, а самі рушили до будинку містера Гюберта, спиняючись на пагорбах, щоб дати перепочити коням та послухати, як дворняжка гавкотить в улоговині, де й досі кружляв Томін Терл.

Та ба!—вони його не спіймали. Добулися до темних хатин, звідки видно було ще не погашені вогні в будинку містера Гюберта, і хтось знову, цим разом напевно не хлопчик, трубив у ріжок, з яким полюють на лисів, — Кас іще зроду не чув такого несамовитого трубіння, — і їхні з дядьком Фертом схарапуджені коні розскочилися врізнобіч на косогорі під хатою Тенні. Тоді вони знов почули дворнягу — замість іти по сліду, той заливався дзявкотом десь за милю від них — і відразу ж гигикання негра, і їм стало зрозуміло, що дворняга збився зі сліду. Це було біля рукава річки. Вони обстежували береги понад годину; але на Терла не натрапили. Нарешті дядько Ферт облишив пошуки, і вони повернули до будинку містера Гюберта — дворнягу негр віз тепер на мулі перед собою. Вони вже виїжджали на стежку, що провадила до хатин, і могли бачити вздовж гребеня узвишшя те місце, де стояв тепер уже зовсім темний будинок містера Гюберта, коли раптом дворняга заскавчав, сплигнув зі старого Скелета на землю і погнався в темряву, гавкаючи за кожним скоком; отож дядько Ферт теж спішився і так стрімко стяг Каса з конячки, що той ледве встиг звільнити ноги зі стремен, і обидва побігли повз темні хати до тієї, яку вже, мов звірину, пробував узяти

облогою дворняга.

— Попався! — відсапнув дядько Ферт. — Забігай із задвірка. Та не галасуй — хапай якусь ломаку і гати в задні двері.

Згодом дядько Ферт визнав, що то була його помилка, мовляв, він забув про те, що знає кожна мала дитина: хочеш настрашити чорного — ніколи не заходь йому в лоба, ані в спину, а тільки збоку. Саме про це й забув дядько Ферт. Він став обличчям до вхідних дверей, майже під самим порогом, відгороджений від нього тільки дворнягою, що раз по раз заходився шаленим гавкотом, аж душився ним; і, за його словами, навіть незчусь, як дворняга з відчайдушним скавулінням закрутився на місці, а Терл уже проскочив песика. Він, дядько Ферт, мовляв, і не помітив, коли розчахнулися двері; почув лише, як дворняга пронизливо заскавчав і шаснув між його ногами, а тоді його буквально протаранив Терл. Сам негр навіть не захитався після удару; не зупиняючись, на бігу він підхопив під пахву збитого з ніг дядька Ферта, перше ніж той гримнув на землю, і проніс із півдесятка кроків.

— Тримайся чимдалі звідси, старий Ферте, — порадив він. — Тримайся чимдалі звідси, старий Ферте.

І відкинув його від себе геть, і побіг далі. Дворняги на той час не було вже чути взагалі.

Дядько Ферт не покалічився — йому тільки забило дух, коли Терл брязнув його спиною об землю. Та пам'ятаючи про пляшку віскі в задній кишені, прибережену, щоб допити її після спіймання Терла, він волів не ворухитися, поки не впевниться остаточно, що то тільки віскі, а не кров. Дядько Ферт спокійно лежав на боці, коли Кас, уклякнувши біля нього, вигрібав йому з кишені склянки. Потім вони рушили до будинку містера Гюберта. Тепер уже пішки. Негр привів коней, але ні в кого не повертався язик натякнути дядькові Ферту про те, щоб їх знову осідлати. За дворнягу і слух запав.

— Прудкий чортяка, що й казати, — зронив дядько Ферт. — Але й він навряд щоб угнався за тим цуциком. Боже мій, що за ніч.

— Завтра ми його зламаємо, — втішав його Кас.

— Яке там у біса завтра, — лайнувся дядько Ферт. — Завтра ми будемо вже вдома. І хай-но тільки Гюберт Вічем чи той чорний, хтось із них двох, ступить хоч ногою на мою плантацію — засаджу їх у тюрму за вторгнення на чужу землю та за волоцюзтво.

Будинок містера Гюберта потопав у мороці. Господареве хропіння лунало тепер бадьоро, ніби перейшло на рівний алюр. Але з горішнього поверху не долітало ні звуку, навіть коли вони опинилися внизу біля сходів.

— Не інакше як вона спить у тому крилі, — висловив здогад дядько Ферт. — Звідти можна гукати донизу, на кухню, не встаючи з ліжка. Зрештою, незаміжниці завжди замикаються на ключ, коли в домі чужі.

Отож дядько Ферт сів на нижній приступці сходів, а Кас став навколішки і стяг з нього чоботи. Далі роззувся сам, поставив чобітки під стіною, і вони з дядьком Фертом обережно піднялися сходами до горішнього передпокою. Там панувала темрява й

цілковита, як і перше, тиша, тільки знизу доносилося хропіння містера Гюберта, тож вони рушили до фасадного крила, мацаючи руками по стіні, поки не наткнулися на якісь двері. За ними теж було тихо, а коли дядько Ферт натиснув на клямку, двері відчинилися.

— От і добре, — прошепотів дядько Ферт. — Тсс...

Їхні очі вже настільки призвичаїлися до темряви, що могли бачити обриси ліжка та москітної сітки. Дядько Ферт скинув шлейки, розстібнув штани, підійшов до ліжка й обережно присів на його край; Кас знову став навколішки, стяг із дядька Ферта штани і вже роздягався сам, коли дядько Ферт відхилив москітну сітку, відірвав ступні від підлоги й завалився в ліжку. Це була та сама хвилина, коли міс Софонсіба сіла в постелі під боком у дядька Ферта і в домі розітнувся її перший зойк.

III

Коли другого дня перед самим обідом Кас добрався додому, його долала страшенна втома. Навіть якби дядько Кумпан став гаяти час на обід, Кас би однак не здужав попоїсти; ще одна миля такої їзди — і він би заснув на поні. Зрештою, сон його, мабуть, таки зморив — ще раніше, ніж він завершив свою розповідь дядькові Кумпанові, — бо він і незчувся, як сонце раптом уже було на спаді, сам він лежав у постелі з сіна на труському возі, а дядько Кумпан сидів над ним на передку, достоту як у кріслі-гойдалці перед кухонним коминком за кухарюванням, і батога тримав теж, мов ложку чи виделку, якими мішав у каструлях і куштував страви. Дядько Кумпан прихопив з собою холодну кукурудзяну перепічку, м'ясо та бутель скотин, — все це у вологих джутових ворочках, — і та їжа чекала на його, Каса, пробудження. Кас покріпився на возі в останньому промінні призахідного сонця. Вони, певне, їхали досить шпарко, бо до плантації містера Гюберта вже лишалося не більше, як дві милі. Дядько Кумпан зачекав, поки він попоїсть. Потім зажадав:

— Розкажи мені ще раз.

Отож Кас розказав ще раз: про те, як вони з дядьком Фертом знайшли нарешті кімнату, де справді нікого не було, і як дядько Ферт сидів на краю ліжка й повторював:

— Боже мій, Касе. Боже мій, Касе.

А потім вони зачули кроки містера Гюберта на сходах і побачили, як по передпокою наближається світло, й містер Гюберт ввійшов до них у нічній сорочці, поставив свічку на стіл, став і втупив очі в дядька Ферта.

— Ну, Філесе, — проголосив він, — нарешті вона тебе запопала.

— Я ж ненароком, — бив себе в груди дядько Ферт. — Присягаюсь богом.

— Ха! — вигукнув містер Гюберт. — Ти це кажеш мені. Ти скажи це їй.

— Таж я казав, — запевнив дядько Ферт. — Далебі, казав. Присягаюсь бо...

— Певна річ, — урвав його містер Гюберт. — Але послухай сам.

Якусь хвилину вони слухали. А втім, Кас не переставав чути її весь час. Її вереск був уже не такий голосний, як спочатку, проте не вщухав ні на мить.

— Може, ти вернешся туди до неї і повториш іще раз, що це сталося ненароком, що ти нічого такого і в голові не покладав, отож нехай вона тобі простить і забуде про все?

А й справді.

— Що — справді? — пробелькотав дядько Ферт.

— Вертайся туди й повтори їй ще раз.

Дядько Ферт дивився на містера Гюберта. Його очі часто закліпали. Потім знову знерухоміли.

— Стривай, — озвався він. — Май розум у голові. Нехай я справді ввійшов до спальні дами, і саме міс Софонсіби; нехай, коли вже тебе так важко переконати, у всьому світі тільки й дам, що вона, і я ввійшов у її спальню, бо хотів забратися до неї в ліжку. Та чи брав би тоді я з собою дев'ятилітнє хлоп'я?

— Тож-то й воно, що я маю розум, — відрізав містер Гюберт. — Ти заїхав у ведмежі нетрища своєю охотою, без жодного примусу. Що ж: ти доросла людина, отож знав, що то ведмежі нетрища, й не міг не знати, як із них виїхати, коли знав, як у них заїхати, і ти мав змогу виїхати. Так ні ж бо! Тобі надало втелючитися в самий барліг і лягти біля ведмедиці. І те, чи ти знав, чи не знав, що ведмедиця там, не грає ніякої ролі. Тож якби я дав тобі видобутися з барлогу навіть без сліду пазурів на тілі, я був би найпослідуший дурень. Врешті, мені й самому хотілося б трішки тиші, спокою та волі, й тепер мені це усміхається. Так, так, сер. Вона вже запопала тебе, Філесе, і ти це знаєш. Довгенько ти тікав від погоні й біг добряче, але, як той казав: носив вовк — понесли й вовка.

— Еге ж, — муркнув дядько Ферт. Він вдихнув у себе повітря і повільно, негучно видихнув його. Але так, що було чути. — Ну що ж, — додав він, — бачу, доведеться ризикнути.

— Ти вже ризикнув, — напнув його мокрим рядом містер Гюберт. — Ризикнув, коли повернувся сюди... — Нараз він теж урвав. Потім і собі покліпав очима, але разів шість, не більше. Потім перестав і добру хвилину видивлявся на дядька Ферта. — А чим ризикнути? — поспитав він.

— Отими п'ятьма сотнями доларів, — відповів дядько Ферт.

— Якими п'ятьма сотнями доларів? — перепитав містер Гюберт. Вони з дядьком Фертом видивлялися один на одного. І знов містер Гюберт заморгав очима, а тоді знов перестав. — Здається, ти сам казав, що знайшов його в хаті Тенні?

— Знайшов, — визнав дядько Ферт. — Але ж ти закладався, що я його там спіймаю. А це марна річ, хоча б там під дверима стояло десятеро таких, як я.

Містер Гюберт знову блимав на дядька Ферта, але тепер поволі, розмірено.

— Отож ти береш наповажне цей дурний заклад? — спитав він.

— Ти також ризикнув, — відказав дядько Ферт.

Містер Гюберт ще поблимав очима на дядька Ферта. Потім перестав. Потім узяв свічку зі столу й вийшов. Кас із дядьком Фертом сиділи на краю ліжка й дивилися, як світло свічки віддаляється по передпокою, й дослухалися до кроків містера Гюберта, що спускався сходами. За хвилину вони знов побачили світло й зачули кроки містера Гюберта, що сходив нагору, Містер Гюберт вступив до кімнати, поставив свічку на стіл і поклав біля неї колоду карт.

— Одна здача, — кинув він. — Тягни. Ти тасуєш, я знімаю колоду, цей хлопець здає.

П'ятсот доларів проти Сібі. І раз назавжди залагоджуємо справу з цим чорним. Якщо твій виграш — ти купуєш Тенні; якщо мій — я купую твого парубка. Ціна однакова: триста доларів.

Що ж це за виграш? — вразився дядько Ферт. — Той, хто виграє, купує чорного або чорну?

— Купує той, хто виграє Сібі, сто чортів! — розсердився містер Гюберт. — Хто виграє Сібі! Про що ж ще ми, в дідька, сперечаємося тут до півночі? Слабша карта виграє Сібі й змушує купувати чорного або чорну.

— Гаразд, — промовив дядько Ферт. — Тоді я купую ту вражу дівчину і вважаймо, що всієї цієї дурної історії не було.

— Ха! — вигукнув містер Гюберт. — Ця дурна історія найсерйозніша зі всіх, в які ти будь-коли встрявав. Ні. Ти сказав, що хочеш ризикнути, — що ж, будь ласка. Колода на столі.

Отож дядько Ферт потасував карти й містер Гюберт зняв колоду. Тоді вона перейшла до Каса, і той здав дядькові Ферту й містерові Гюберту по п'ять карт, кладучи їх по одній кожному навперемін. Дядько Ферт довго дивився у свої карти, нарешті прикупив ще дві, а містер Гюберт глянув у свої карти лише мигцем і прикупив одну, потім, діставши її від Каса, ляснув своєю відкинутою по двох відкинутих дядька Ферта, застромив нову між тих, що тримав у руці, розсунув їх і знову глянув мигцем, тоді склав карти і, звівши очі на дядька Ферта, запитав:

— Ну як? Прийшлися до тих трьох?

— Ні, — відказав дядько Ферт.

— А в мене прийшлася, — заявив містер Гюберт. Він з розмаху опустив руку на стіл перед дядьком Фертом, засвічуючи карти — три королі й дві п'ятірки. — Їй же богу, Ферте Маккаслін, нарешті ти знайшов свою суджену.

— Це вже все? — запитав дядько Кумпан. Вечоріло, сонце вже сідало; ще чверть години — і вони будуть у містера Гюберта.

— Так, сер, — відповів Кас.

І розказав ще про те, як дядько Ферт збудив його удосвіта і він виліз через вікно, сів на поні й від'їхав, і як дядько Ферт сказав, що коли вони тим часом надто на нього тиснутимуть, він теж спуститься по ринві й сидітиме в лісі, поки приїде дядько Кумпан.

— Ха! — вигукнув дядько Кумпан. — А чи був там Терл?

— Так, сер, — кивнув Кас. — Він чекав у стайні, коли я брав поні. Ще спитав: "Як вони там? Ще не залагодили?"

— А ти ж йому що?

— А я йому: "У дядька Ферта така міна, ніби вже по всьому. Але сюди ще не приїхав дядько Кумпан".

— Ха! — вигукнув дядько Кумпан.

Оце, либонь, і вся розмова. Вони під'їхали до будинку містера Гюберта. Можливо, дядько Ферт виглядав їх з лісу; так чи інак, а на очі він не показувався, навіть носа з лісу не витикав. Міс Софонсіба теж мов крізь землю провалилася, і вони принаймні

знали, що дядько Ферт не склав остаточно зброї, у кожному разі ще не освідчився. Вони повечеряли з містером Гюбертом, потім усі троє перейшли з кухні до кімнати й поприбирали зі столу, лишивши на ньому тільки лампу й колоду карт. Далі все виглядало достоту, як минулої ночі, хіба що дядько Кумпан був без краватки, а містер Гюберт у звичайному своєму вбранні, а не в нічній сорочці, й на столі стояла лампа з дашком замість свічки, а містер Гюберт, сидючи по свій бік столу з колодою в руках, перебирав великим пальцем карти по її ребру і дивився на дядька Кумпана. Нарешті він підрівняв колоду, стукнувши її ребром об стіл, поклав під лампою і, злігши схрещеними руками на край столу, нахилився трохи вперед до дядька Кумпана, що сидів навпроти весь сірий, як старий камінь чи пеньок, порослий сизим мохом, нерухомий, зі складеними на колінах руками, з круглою сивою головою, дуже схожий з дядьком Фертом, хоч не блимав очима, як дядько Ферт, і був трохи огрядніший за дядька Ферта — може, від постійного висиджування біля горшків та каструль: мовби те, що він готував, зробило його трохи грубілим, ніж йому призначалося бути, а те, з чого він готував борошно і таке інше — вкрило його з голови до п'ят рівною тьмяно-сірою поволокою.

— Може, спершу трохи віскі по-нашому? — спитав містер Гюберт.

— Я не п'ю, — буркнув дядько Кумпан.

— Так і є, — зауважив містер Гюберт. — Я знав, що мусить бути ще щось, окрім слабості до жінок, завдяки чому Філес видається не позбавленим людських рис. Та дарма. — Він двічі блимнув на дядька Кумпана. — Ферт Маккаслін проти землі й чорних, тобто проти того посагу, що я обіцяв, як ти чув, дати Софонсібі. Якщо мій виграш, Філес одружується з Софонсібою без жодного посагу. Якщо виграш твій — ти дістаєш Філеса. Але в кожному разі я дістаю триста доларів, що Філес заборгував за Тенні. Слушно?

— Слушно, — відповів дядько Кумпан.

— З однією незасвіченою, — зажадав містер Гюберт. — Одна здача. Ти тасуєш, я знімаю колоду, а цей хлопчак здає.

— Ні, — запротестував дядько Кумпан. — Кас ні. Він замалий. Я не хочу його привчати до азартних ігор.

— Ха! — вигукнув містер Гюберт. — Кажуть, гра з Емодіесом Маккасліном не будить азарту. Та дарма.

Проте він і далі не спускав очей з дядька Кумпана, навіть не повернув голови, коли сказав Касові:

— Іди до задніх дверей і гейкни. Приведи сюди першу-ліпшу істоту, що відгукнеться, людину чи мула, тварину, байдуже що, аби тільки воно вміло здати десять карт.

Отож Кас вийшов на задвірок. Та кликати не довелося: тут-таки за дверима, під стіною сидів навпочіпки Томін Терл; з ним він і вернувся до їдальні, де містер Гюберт усе ще сидів по один бік столу, злігши на нього схрещеними руками, а дядько Кумпан — по другий, склавши руки в себе на колінах, а між ними під лампою лежала лицем

донизу колода карт. Коли увійшли Кас із Терлом, жоден з гравців навіть не поглянув у їхній бік.

— Потасуй, — сказав містер Гюберт.

Дядько Кумпан потасував карти, поклав колоду назад під лампу і знов опустив руки на коліна, а містер Гюберт зняв колоду й знову зліг на стіл.

— Здай, — кинув містер Гюберт.

Ані він, ані дядько Кумпан досі не підводили очей. Тільки сиділи собі на своїх місцях, коли в освіті лампи показалися коричневі руки Томіного Терла, взяли колоду й заходилися здавати: одну карту незасвічену містерові Гюберту й одну незасвічену дядькові Кумпану, а потім одну карту засвічену, короля, містерові Гюберту й одну засвічену, шістку, дядькові Кумпану.

— Ферт Маккаслін проти посагу Сібі, — повторив містер Гюберт. — Здавай далі.

І одна з тих коричневих рук знов дала карту містерові Гюберту — трійку, і знов дала карту дядькові Кумпану — двійку. Містер Гюберт глипнув на дядька Кумпана. Дядько Кумпан стукнув кісточками пальців об стіл.

І та сама коричнева рука знов дала містерові Гюберту карту — ще одну трійку і дядькові Кумпану дала карту — четвірку. Містер Гюберт глипнув на нього самого, а дядько Кумпан знову стукнув кісточками пальців об стіл.

— Здавай, — кинув містер Гюберт.

І та сама коричнева рука знов дала йому туза, а дядькові Кумпану п'ятірку, і тепер містер Гюберт сидів, як у камені. Він не рухався цілу хвилину; тільки сидів на місці й мов заворожений дивився, як дядько Кумпан уперше, відколи тасував, кладе одну руку на стіл, двома пальцями пощипує ріжок своєї незасвіченої карти й заглядає під той ріжок і знов опускає руку на коліна.

— Я чекаю, — нагадав містер Гюберт.

— І на додачу ті два негри, — озвався дядько Кумпан. Він теж не ворухився. Сидів на своєму місці, достоту як на возі, коли їхав з Касом до містера Гюберта, або на коні чи в кріслі-гойдалці за кухарюванням.

— Проти чого? — спитав містер Гюберт.

— Проти трьохсот доларів, що Тіофілес заборгував тобі за Тенні, і тих трьохсот, у які ви з Тіофілесом оцінили Терла.

— Ха! — вигукнув містер Гюберт, тільки цим разом далеко не так голосно й навіть не уривчasto. Й вигукнув знову: — Ха-ха-ха! — теж неголосно. Потім сказав: — Гаразд. — І сказав знову: — Гаразд, гаразд. — І нарешті: — Ще хвильку почекаймо. Якщо мій виграш — ви берете Сібі без посагу разом з двома неграми і я нічого не винен Філесові. Якщо твій виграш...

— ...Тіофілес вільний і ти заплатиш йому триста доларів за Терла, — докінчив дядько Кумпан.

— Так буде, якщо я зажадаю від тебе засвітити карти, — сказав містер Гюберт. — Якщо ж ні, Філес не винен мені нічого, а я йому, хіба що куплю цього чорного, хоч я вже стільки років намагаюся втовкмачити тобі й Філесові, вам обом, що він мені

приший кобилі хвіст. Тобто вертаємося до вихідного пункту всієї цієї безглуздої історії з невеличкою поправкою. А отже: або я мушу віддати чорну, або піти на ризик купити чорного, що його, як ви самі вже визнали, вам і так несила втримати вдома.

Він замовк. Якусь хвилину стояла така тиша, ніби обидва поснули. Потім містер Гюберт підніс свою незасвічену карту й перевернув її. То була ще одна трійка, й містер Гюберт сидів тепер, дивлячись кудись у простір, тарабанячи пальцем по столу, неквапом, розмірено, не надто гучно.

— Хм! — хмикнув він. — А тобі потрібна саме трійка. В колоді лише чотири трійки, і з них я маю три. Тасував ти. Я знімав колоду. Якщо я зажадаю від тебе засвітити карти, мені доведеться купувати негра. Хто здавав карти, Емодіесе?

Та на відповідь він не чекав. Простяг руку й повернув дашок лампи так, що світло ковзнуло по руках Томіного Терла, що мали бути чорні, а були трохи не білі, і по його святковій сорочці, що мала бути біла, а була трохи не чорна, тій сорочці, яку він надягав щоразу, коли тікав з дому, достоту, як дядько Ферт чіпляв краватку щоразу, коли їздив по ньому, і ковзнуло по його обличчю; тримаючи отак дашок, містер Гюберт сидів за столом і дивився на Томіного Терла. Потім пустив дашок, узяв свої карти, повернув їх лицем і попхнув на середину столу.

— Я пасую, Емодіесе, — проголосив він.

IV

Кас іще був надто стомлений і сонний, щоб сісти на конячку, тож із дядьком Кумпаном і тепер уже з Тенні поїхав возом, а Томін Терл вів його поні, їдучи на старому Скелеті. І коли о схід сонця вони повернулися додому, дядько Кумпан цього разу не встиг навіть вчасно заходитися коло снідання, а лис — вислизнути з клітки: в кімнаті з нею вже зібралася вся собачня. Старий Мойсей запхався просто в клітку до лиса, і їм обом довелось виламуватися з неї крізь протилежну стінку. Власне, виламався тільки лис, бо коли дядько Кумпан відчинив двері до кімнати, більша частина клітки ще трималася на карку в старого Мойсея і допіру дядько Кумпан ногою збив її з нього. Лис оббіг усього одне коло — через передню веранду й навколо будинку — й відразу ж, лунко дряпаючи пазурами по підпірці прибудови, видерся на дах—чудова гонитва, тільки що урвалася вона занадто швидко.

— Що ви в чортового батька собі думаєте? — гримнув дядько Кумпан. — Зоставляєте цю бісову личину в одній кімнаті з собачою зграєю!

— Під три чорти того лиса, — озвався дядько Ферт. — Готуй мерщій снідання. Мені здається, я не був удома цілий місяць, цур йому пек!